

DEVİRİM, BİNYİLCİLİK VE ÜTOPYA

Mihriban ŞENSES¹

ÖZET

Elinizdeki metin “devrim”in neliğini sorguluyor ve devrimi “binyılcılık”, “tarihsicilik”, “ütopya”yla ilişkilendirmeyi deniyor. Devrim kavramı ilkçağdan modern çağın başlarına kadar döngüsellik fikrini içermiş, fakat özellikle “doğrusal zaman” fikriyle birlikte yepyeni durumların ortaya çıkışını temsil etmeye başlamıştır. Gerçekten devrim nedir? Kırılma mı, süreklilik mi, ilerleme mi?

Elinizdeki çalışma aynı zamanda devrimin Akıl ve hümanizmle bağını ve devrim sonrasında ortaya çıkması muhtemel totaliter ve otoriter rejimlerin nasıl tarihsici Katolisizmle ilişkili olduğunu ortaya koymayı deniyor.

***Anahtar Sözcükler:** Devrim, Binyılcılık, Ütopya, Rasyonalizm, Tarihsici Katolisizm.*

ABSTRACT

Revolution, Millenniumism and Utopia

This article is questioning what “revolution” is and trying to relate the concepts of “millenniumism”, “historicism” and “utopia”. The concept of revolution stands for “cyclicalitay” from the antiquity to the beginning of the modern age, however especially with the idea of “linear time” revolution started to represent the arising of brand new situations. Really, what is revolution? Is it a rupture in history, is it a continuity or is it a progression?

This article also trying to reveal the relation between revolution and Reason and humanism and how totalitarian and authoritarian regimes likely to emerge after revolution is related to historical Catholicism.

***Key Words:** Revolution, Millenniumism, Utopia, Rationalism, Historical Catholicism.*

* Arş.Gör., Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

I. Devrimin Ne’liği Sorunu ve Devrimin Saiki Olarak Akıl ya da Kurucu Akıl

Modern çağın ne zaman başladığı, hangi olayın ya da fikir akımının modern çağı tam anlamıyla temsil edebileceği meselesi sosyal bilimlerin tartışma konularından biridir. Erken Alman romantiklerinden Karl Wilhelm Friedrich Schlegel’e göre ortaçağdan modern çağa geçişin kavşak noktalarından biri “devrimci istek”tir; bu devrimci isteğin odak noktası ise Tanrı’nın krallığını yeryüzünde inşa etmektir (Blechman, 2007; 16).

“Devrim” (revolution) kavramının köklerini 16. yüzyılda astronomide buluruz. Bu kavram doğa bilimlerindeki yerini Kopernik’in *De revolutionibus orbium coelestium* [Gök cisimlerinin Devirleri/Dönüşleri Üzerine] adlı çalışmasıyla edinmiştir. “Yıldızların düzenli ve belirli bir kurala göre devir yapan (*revolving*) hareketleri”. Bu hareketler insani etkiden bağımsız ve karşı konulamazdır. Ayırıcı özellikleri “yenilik” veya “şiddet” değildir (Arendt, 2012: 53).

Bütün devrimci failler, eski düzeni yıkıp, yerine yeni bir düzen getirirken “sınırsız”, son derece büyük bir potansiyel olarak eyleyenin gücüne inanmışlardır. Halbuki bu inancın “devrim” kavramının ilk anlamıyla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur (2012;53).

Devrim ilkçağdan modern çağın erken dönemlerine kadar döngüsellik ifade etmiştir. Çizgisel/lineer zaman anlayışının gelişimiyle birlikte devrim geri döndürülemez ve radikal bir değişikliği simgelemeye başlar. “Yalnızca devrimin bu şekilde algılanışının değil, bilimde devrim fikrinin başlangıcının da izleri, kendilerini ve disiplinlerini, *ancien régime* kültürünün radikal yıkıcıları olarak tanımlanmaktan hoşlanan Fransız Aydınlanma filozoflarının on sekizinci yüzyıl metinlerinde bulunabilir... Bazı on yedinci yüzyıl yazarları, kendilerini tümüyle yepyeni oluşumların yaratıcıları olarak değil, eski oluşumların ‘onarıcıları’ ya da ‘iyileştiricileri’ olarak tanımlamışlardır... Dönemsel ve tek yönlü değişim anlamındaki devrim kavramı, büyük olasılıkla, önce sistemli bir biçimde bilimsel olaylara ve ondan sonra politik olaylara uygulanmıştır. Bu anlamda, ilk devrimler bilimsel olmuş olmalıydı ve “Amerikan”, “Fransız” ve “Rus Devrimleri” onun soyundan geliyordu (Shapin, 2000; 3,4).

Buradan da anlaşıldığı üzere devrim özellikle doğa bilimlerindeki gelişmelerle birlikte döngüsel bir hareket/değişiklik olduğu halde ilerlemeyle ilişkilendirilmiş ve kaçınılmaz olarak insanlığın ilerlemesini sağlayan bir şey olarak algılanmıştır. Halbuki “ilerleme” fikri son derece tartışmalıdır.

Modern devrim anlayışı bir illüzyondur ve devrim insanlık tarihinde “ilerleme”, “gerileme”, “kırılma”, “döngüsellik”, “süreklilik” vb. fikirleri tartışmaya açık olduğu için bunların hiçbirisiyle zorunlu olarak bağlantılı

değildir. Çünkü öncelikle tarihin kırılma, ilerleme, gerileme, yozlaşma, vs. olup olmadığına cevap verilmelidir. Dolayısıyla burada devrimin ne’liği sorunu ortaya çıkar. Devrimin insanlık için bir ilerleme olarak algılanması sadece bir tek yönlü bir tarih okumasının ve endoktrinasyon sürecinin ürünüdür.

Tarihi süreklilik olarak algılayanlar devrimi kabul etmezler, fakat tarih aynı zamanda kırılmadır. Tarihi kırılmalar olarak görenler ise devrime odaklanırlar, fakat tarih aynı zamanda sürekliliktir. Devrim hiçbir zaman kendinde bir anlama sahip olamaz. Doğrudan, zorunlu ya da mantıksal olarak bir iyiye gidişatı ifade etmez ya da olumlu bir gelişmeyle sonuçlanmaz. Aksine neredeyse zorunlu olarak ahlaki veya etik bir bozulmayla sonuçlanır. Basit: Şiddet şiddeti doğurur. Ve yeryüzünde şiddet içermeyen hiçbir devrim yoktur.

Devrim yukarıda da belirttiğimiz üzere insanlık tarihinin nasıl okunduğuyla ilişkilidir. Tarihi kırılma, ilerleme, bozulma, yozlaşma, süreklilik ya da döngüsel bir şey olarak okumak mümkündür. Kendi “doğrularını” ya da “dogma”larını dikte eden ya da buyuran tek boyutlu (yalnızca kırılma, yalnızca süreklilik ya da “mutlak ilerleme” vb.)² bir tarih okuması daima eleştiri oklarının hedefi olacaktır. Çünkü tarihin ne’liğine ilişkin tartışma hala son bulmuş değildir. Öyle anlaşılıyor ki bu tartışmanın bitmesi de mümkün görünmemektedir. İnsanın, varlığın, hayatın anlamının ne olduğuna ilişkin tartışmalar gibi.

Devrim kavram olarak “bilimsel” anlamını on altıncı yüzyılda kazanmışsa da, aslında felsefe tarihinde tiranın tiranlığına son verilip verilemeyeceği tartışmasıyla da ilgilidir. Ortaçağın sonlarına doğru filozoflar ya da düşünürler zalim– tiran Antik Çağ’da bugün anladığımız anlamda, sadece pejoratif sıfatlarla tanımlanmıyordu – ya da değil tiranın yerinden edilip edilemeyeceğini tartışagelmışlerdir. Bu tartışma aynı zamanda tiranın ne olduğuna, meşruiyetini nerden aldığına ve halkın tiranı yerinden etme ya da öldürme meşruiyetini nerden aldığına dair bir tartışmadır. Siyasi iktidarın meşruiyet kaynağını İlahi bir kaynaktan, Tanrı’dan aldığına inanılan Ortaçağ’ın sonlarına doğru ise bu tartışma özelde tiran, genelde her türden siyasi iktidarın meşruiyet kaynağına dair bir tartışmaya dönüşmüştür. Modern çağ ile birlikte siyasi iktidarın meşruiyet kaynağı doğa ve toplum üstü/ötesi bir şeyden doğaya ve topluma kaymıştır.

Bilindiği üzere en temel kaynak ise, Hobbes, Rousseau, Locke gibi düşünürlerde ve açık haliyle özellikle Fransız Aydınlanması’nda karşımıza çıkan “soyut” ve “kurucu” bir form olarak Akıl’dır. Akıl modern çağın en

² Bilimsel Devrimler, mini devrimler, büyük paradigmatik değişimler konusunda Kuhn’un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı çalışmasına bakınız.

temel normudur. Bu norma bağlı düşünürlerin temel iddiası genel hatlarıyla şu şekildedir: Hukuk kuralları, siyasi iktidarın meşruiyeti, bilim, ahlak ve insan hayatının genel işleyişi Akıl'a dayanır.

Modern çağın bu akıl görüşünü bu çalışmada ele alacağımız “devrim” kavramıyla da ilişkilendirebiliriz. Örneğin liberalizmin babası sayılan, her ne kadar empirist olsa da Doğa Yasası'na, yani Akıl'a inanan John Locke'e göre insanlar bir “Toplum Sözleşme”siyle devleti meydana getirmişlerdir ya da inşa etmişlerdir. Fakat *Leviathan*'ın yazarı Hobbes'tan farklı olarak Locke, sözleşmenin taraflarından birinin de siyasi iktidarın kendisi olduğunu ekler. Dolayısıyla yine Hobbes'tan farklı olarak siyasi iktidar sözleşmeye uygun hareket etmesi gereken taraflardan biridir yalnızca. Locke'a göre devlet ya da siyasi iktidar halkının can, mal, mülk güvenliğini sağlamakla yükümlüdür. İnsanların “toplum sözleşmesi”ne rıza göstermelerinin nedeni budur. Dolayısıyla bu yükümlülüğü yerine getirmeyen ve giderek zalim bir tirana ya da despota dönüşen siyasi iktidar devrilebilir. Elbette Locke bunları yazarken kafasında kendi “idealleri”ne en çok uyan bir İngiliz devlet modelini ve 1688 İngiliz Devrimi'ni düşünüyordu. Tarihte *Şanlı Devrim (Glorious Revolution)* olarak bilinen 1688 restorasyonu³ John Locke için olumlu bir siyasi iktidara müdahale örneğiydi. Ancak Locke her ne kadar direnme hakkını savunuyorsa da, aslında kafasında çoğunluğun onayladığı veya istediği bir devrim vardır; nitekim toplum sözleşmesine rıza gösteren de toplumdaki bütün bireylerdir.⁴ Aynı şekilde siyasi iktidarı meydana getiren insanların çoğunluğunun da bu devrim ya da direnme hakkı konusunda hemfikir olması gerektiğini ileri sürer. Aksi takdirde bu savunulamaz bir “devrim” ya da başka bir ifadeyle “kötü devrim” olacaktır.⁵

³ Bu konuda Fransız Devrimi'nin ilk ve en keskin eleştirmeni sıfatını hakeden Edmund Burke'ün görüşlerine bakılabilir.

⁴ Elbette insanlar öncesinde mülkiyete ve paraya da rıza göstermişlerdir. Locke'un bu konudaki görüşlerinin eleştirisi için Macpherson'un metinlerine bakılabilir.

⁵ İyi devrim, kötü devrim için ayrıca Edmund Burke'ün İngiliz Devrimi ile Fransız Devrimi mukayesesine bakınız; Ceylan, A.Y, “Edmund Burke'ün ‘Muhafazakar’ Düşüncesinde ‘İyi Devrim’ ‘Kötü Devrim’ Ayrımı,” *Muhafazakar Düşünce*, Sayı:11, 2007, ss.23-44. Amerikan, İngiliz ve Fransız devrimleri farklı devrimlerdir, Hatta Amerikan Devrimi daha çok Bağımsızlık Savaşı, 1688 İngiliz Devrimi İngiliz Reformasyonu olarak nitelendirilebilir. Amerikan bağımsızlık savaşını çıkaranlar Fransızlar gibi soyut haklar peşinde değil, İngiliz özgürlüklerinin (“temsil yoksa, vergi de yok”) peşinden gitmişlerdi. Ayrıca sonrasında “devrimi” ve toplumu radikalize etmediler. İngiliz devrimi ise pek çok tarihçi tarafından ılımlı bir restorasyon olarak görülür. Bakınız, Himmelfarb, Gertrude, *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenments*, Vintage Books, London, 2004. Devrimler ve farklı tarih okumaları için Enzo Traverso'nun *Savaş Alanı Olarak Tarih:Yirminci Yüzyılın Zorbalıklarını Yorumlamak* adlı eserine bakılabilir.

Modern çağın Akıl'a vurgusu nedeniyle, birçok düşünürün dünya tarihindeki en önemli olaylardan biri olarak gördüğü Fransız Devrimi'nin rasyonalizmle malul bir devrim olarak okunması son derece yaygın bir tutumdur; keza Devrim'in filozofların yol açtığı bir olay olarak görülmesi de öyle. Özellikle muhafazakar düşüncenin⁶ bu konudaki iddiaları şöyledir: Fransızlar hastalıklı bir rasyonalizmden yola çıkarak ve “insan”a değil, soyut “insanlık”, muhayyel bir “toplum sözleşmesi” fikrine bel bağlayarak toplumun bütün kurumlarına, değerlerine, geleneklerine, işleyişine savaş açmışlardır; böyle bir eylemin sonucu daha otoriter, totaliter ya da despotik bir yapılanma olacaktır vb.

Bu yorum hiç kuşkusuz Fransız Devrimi tarihine düşülmüş yorumlardan yalnızca biridir. Başka tarih okumaları devrimi sınıf çatışması, eşitlik, kardeşlik, özgürlüğün ve demokrasinin zaferi, burjuvazinin galibiyeti, siyasi iktidar mücadelesi, hurafelerin ve acımasız bir kurumun, Kilise'nin ortadan kaldırılması vb şeklinde okur.

Başlangıçta da söylediğimiz gibi bize göre devrim bir illüzyondur. Devrim olup bitmiş bir şey değildir. Devrim sürekli olduğunda kaotik bir durumu, olup bittikten sonra ise kendi düzenini kuranlar tarafından inşa edilen otoriter bir sistemi ya da siyasi yapılanmayı beraberinde getirir. Çünkü devrimcilerin düzenine muhalefet eden bir grubun ya da grupların ortaya çıkması muhtemeldir.

Devrimciler “insanlık” adına bir tür “seküler binyılcılığın”⁷ (büyük bir yıkımdan sonra gelecek yeni bir çağın ayak sesleri de diyebiliriz) özlemini duyarlar. Fakat muhayyilelerindeki insanlık yoktur; bu insanlık “soyut” bir kurgudan başka bir şey değildir. Ancak düzeni ve “insanlık” adına gerçekleştirilen eylemleri onaylamayan tek tek insanlardan söz etmek mümkündür. Bir düşünürün dediği gibi “insanlık yoktur, insanlar vardır.”⁸ Dolayısıyla burada “insan hakları” meselesi de problemlidir. Soyut insan

⁶ Susan Neiman'in muhafazakar düşüncenin ve daha sonra gerek bu geleneğin takipçilerinin gerek sol cemahtan yorumcuların Fransız Devrimi'nden Aydınlanma'yı sorumlu tutmasına ilişkin eleştirileri için bakınız, *Ahlaki Açıklık/Yetişkin İdealistler İçin Bir Kılavuz*, çev. Nagehan Tokdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

⁷ Bu konuda şu kitaba bakınız, Versluis, Arthur, *Yeni Engizisyonlar/Heretik-Avı ve Modern Totaliteryenizmin Kökleri*, çev. Mühraban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 59, 85, 87.

⁸ Bu mesele tümellerle tartışmasıyla ilgili bir meseledir. “Bir at görüyorum, atlık değil” ifadesinden beri özcü felsefeye karşı nominalistlerin gerçekten varolanın tek tek bireyler olduğu düşüncesini ifade eder. Tarihsevciler, Nietzsche varoluşçular aynı görüşü dillendirirler. “İnsan” (*man*) ile eş anlamlı Latince *homo* sözcüğü “insandan başka bir şey olmayanı, dolayısıyla hakları olmayan kişiyi, köleyi” ifade ediyordu. Bakınız, (Arendt, 2012; 58).

haklarından bahsetmektense toplumsal hakları ve özgürlükleri konuşmak çok daha anlamlıdır ve daha reel bir duruma işaret eder.

Mesela Hungtinton'a göre "Tarihteki büyük devrimler ya ileri derecede merkezileşmiş geleneksel monarşilerde (Fransa, Çin, Rusya) veya dar bir tabana sahip askeri diktatörlüklerde (Meksika, Bolivya, Guatemala, Küba) ya da sömürgeci rejimlerde (Vietnam, Cezayir) ortaya çıkmıştır. Bütün bu siyasal sistemler,... yeni grupların siyasete katılımını sağlayacak kanalları açmaya dair en ufak bir kapasite bile ortaya koyamamışlardır" (Janoski, Thomas vd., 2010; 440).

Bu sorunun temelinde yer alan şeylerden biri "düzen" fikridir. Her devrimci kendi düzenini kurar. Ve hatta devrim "eski düzeni ihya etmek" için bile gerçekleştirilebilir. Tocqueville ve Arendt Fransız ve Amerikan Devrimi için böyle düşünür (Arendt, 2012; 56).

Yani burada asıl mesele insan hakları ya da doğduğu günden bu yana farklı anlamlar kazanmış (Okutan, 2006; 144-149) ve mutlak anlamda gerçekleşmesi mümkün olmayan "demokrasi" değildir. Nitekim Fransız Devrimi gerçekleşikten sonra, özellikle Büyük Terör Dönemi'nde insan hakları, demokrasi rafa kaldırılmıştır. Ve hatta Fransa'da demokrasi kavramı 1794'e kadar kullanılmamış, kralın infazı "yaşasın cumhuriyet" haykırılarıyla karşılanmıştır.

Devrim fikrine dair bu kısa analizden sonra metnin başlığında da vurgulanan esas meselemize geçiş yapabiliriz. Biz bu metinde özellikle Fransız Devrimi, Rus Devrimi, Nasyonal Sosyalizm vb.'den kısa örneklerle bir başka meseleyi, devrimin "tarihsicilik," "binyılcılık," ve "ütopya" kavramlarıyla ilişkisini ortaya koymayı deneyeceğiz.

II. Devrimin Seküler Binyılcılık, Tarihsici Katolisizm ve Ütopya İle İlişkisi

Tarihin bir amacı/ereği olduğunu savunanların devrim görüşüne göre devrim tanımı gereği zorunlu bir değişimi ifade eder. Bu görüşe göre "devrim" kaçınılmaz tarihsel bir olgudur. Fransız Devrimi gerçekleştiği sıralarda Kral'ın "bu bir isyan" sözüne karşılık olarak Dük Liancourt'un "hayır efendim bu devrim" demesi de bir zorunluluğa göndermede bulunur. Keza örneğin tarihi "hem diyalektik hem de tarihsel bir zorunluluk olarak okuyan" Hegel'i "ayakları üzerine oturtan" Marx için insanlığın tarihi sınıf çatışmalarının tarihidir ve devrim tarihsel bir zorunluluktur; bir tercih değildir. Devrimci aktörlere düşen bu zorunluluğun rolünü yerine getirmektir. Fakat eğer böyleyse şu soru baki kalır elbette: Devrimci failler

hangi noktada özgürdür? Bir şey zorunluluğa dayanıyorsa hangi anlamda özgürlükten söz edilebilir?

Muhafazakar düşünce bu görüşü, yani zorunluluk fikrini çok daha farklı bir temelden ve çok daha eleştirel bir şekilde savunmuştur. Mesela muhafazakarlığın kurucu babası Fransız Devrimi'nin ilk ve en büyük eleştirmenlerinden Edmund Burke Devrim'i "Tanrı'nın inayeti", "tarihsel bir zorunluluk" olarak görmüş; fakat Fransızların toplumlarını yeni baştan inşa etme sürecini, kurumlarına, değerlerine, geleneklerine, dinlerine saldırılarını asla onaylamamıştır. Bir başka inayet düşüncesi mistik bir varoluşçu Rus düşünürde, Nicolay Berdyaev'de karşımıza çıkar. Yaratıcılık etiğine dair ufuk açıcı görüşleriyle düşünce tarihinde derin izler bırakan Berdyaev'e göre "değişme" ve "reform" için "mücadele" edilmesi gerekir. Fakat Berdyaev Bolşevik Devrimi'nden nasibini almış biri olarak hiçbir zaman devrimleri onaylamayacak ve şöyle diyecektir:

Devrimlerin sebebi ilahi inayettir ve fakat yalnızca politik ve ekonomik nedenlerle devrimci liderlerin ve devrimci kitlelerin aktivitesiyle gerçekleştikleri düşünülür... Devrimler yaratıcı aktivite imkansız hale geldiği için gerçekleşir. Bu devrimlerin yaratıcılığa elverişli oldukları anlamına gelmez, tam tersine elverişli olmadıkları anlamına gelir. Devrim daha iyi ve daha yeni bir hayat olarak görülemez; devrim bir hastalık, bir katastrof/kaos, bir ölüme gidiştir... Devrimler daima kitlelerin kolektif bilinçaltını irrasyonel şeylere hiç yer bırakmayan faydacı ve rasyonalistik teorilerle birleştirir. Genellikle rasyonalistik delilik, rasyonelleşmiş irrasyonelitedir. Devrimlere tiranlıkla mücadele, özgürlük idealleri ve özgürlüğe içgüdüsel aşk ilham verir, fakat onlar özgürlüğün yerini aldıklarında özgürlüğü unuttur ve yeni ve çok daha beter bir tiranlık yaratırlar (Berdyaev, 2012; 148, 258, 259, 261).

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Burke'ün ve Berdyaev'in inayetten anladığı şey bir tarihsicilik ise de bu dine dayalı bir tarihsiciliktir. Devrimin tarihsel zorunluluğu Tanrı'ya ilişkin argümanlarda ve Tanrı'nın inayetinde temellenir. Ancak onlar mükemmel bir insan ve toplum modeline hiçbir zaman inanmamışlardır. Marxist sınıf çatışmalarının yol açtığı bir zorunluluk anlamında tarihsicilik ise dinden etkilenmiş "seküler binyılcılık"tır. Tarihsicilik değil, tarihsicilik⁹ düşüncesi sosyal bilimlerde son derece acımasız eleştirilere maruz kalmıştır. Çünkü tarihsicilik bir eskatolojidir. Tarihi bir yerde sonlandırmadır. Tarih İbrahimi dinler için cennet ve cehennemle sonlanır.

⁹ Tarihsicilik ile tarihsicilik ayrımı konusunda Doğan Özlem'in şu metnine bakılabilir: *Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihsicilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 19.03.1999 tarihli konferans metni.

“İdeolojilerin sonu”, “tarihin sonu” tezleri yeni bir “ideoloji”ye veyahut insan hayatının başka bir aşamasına ve hatta yeni bir düşünceye imkan tanımaz. Seküler binyılcılığa bağlı devrimciler de tarihin sonuna inanırlar ve mükemmel toplumu programlı ve rasyonel bir şekilde bu dünyada, yeryüzünde kurmaya çalışırlar. Fakat mükemmel toplum kurulurken bu mükemmel toplumun normlarından sapanlar olursa, üzerine düşünmeksizin cezalandırılacaklardır.

Bazı düşünürlere göre bu bakış açısının kökleri “tarihsici Katolisizm”de bulunabilir. Burada Hz. İsa’nın en bilindik sözlerinden birini zikretmek gerekir: “Benim Krallığım bu dünyada değildir.”¹⁰ Kilise aslında bu dünyada Tanrı vahyinin temsilcisi olmuştur. Fakat aynı kurum özellikle modern çağa yaklaşırken İsa’nın sözünden sapıp bu dünyada bir yeryüzü cenneti kurmaya; yani Tanrı’nın krallığını bu dünyada kurmaya kalkışmıştır. Katolisizm Katolikliğin dışında kalanlara, normdan sapanlara ya da daha etkileyici sosyolojik bir ifadeyle “heretik(ler)”e bir yeryüzü cenneti kurmak için zulmetmiştir. Cennet Kilise’nin tekelindedir ve cennete ulaşmada yoluna engel olarak çıkan herkesi yok etmeye, karalamaya kalkışmış ve totaliteryen rejimlerin ilk görünümünü ortaya koymuştur. Katolisizmin yarattığı toplum bir takiyye, bir muhbirler ve “karanlıkta fısıldaşanlar”¹¹ toplumudur.

Buradan yola çıkarak Katolisizmin tarihsiciliği ile devrimin beraberinde getirdiği totaliteryen rejimler arasında bağlantılar kurabiliriz. Devrimciler bu dünyada bir yeryüzü cenneti kurmak ve muhayyel “mükemmel” toplumlarına ya da “ütopya”larına ulaşmak için yola çıkarlar. Nisbet’in belirttiği üzere Fransız Devrimi örneğinde olduğu gibi başlangıçta bazen sadece “jakoben” olabilirler; totaliter değil, fakat hikayenin sonu bellidir; şiddet şiddeti doğurur; totaliter rejim ufukta belirir.

Fransız Devrimi sonrasında muhalifler (terör döneminde devrimin kendi evlatları vs.) Rus Devrimi’nde Bolşeviklerin kendi yoldaşları, Nasyonal Sosyalizm örneğinde Yahudiler totaliter rejimin heretiklerine dönüşürler.

Mesele elbette sadece ve yalnızca tarihselcilikle ya da binyılcılıkla da bağlantılı değil. Akıl her ne kadar modern çağda Tanrı’ya dönüşmüşse de tarihsici Katolisizm’inde yeryüzü cenneti kurma hayalinin rasyonalizmle bağlantılı olduğunu düşünebiliriz. Aydınlanma öncesi bir tür rasyonalizmi

¹⁰ Dostoyevski bu sözü *Karamazof Kardeşler’de*, *Büyük Engizitör* kısmında son derece derinlikli şekilde ele almıştır.

¹¹ Heretikler, muhbirler yaratan, terör ve totalitarizm toplumuna dönüşen Stalin Rusyasında özel hayatı konu alan muazzam bir sözlü tarih çalışması için Orlando Figes’in *Karanlıkta Fısıldaşanlar: Stalin Rusyasında Özel Yaşam* adlı eserine bakılabilir.

tarihsici Katolisizmde görmek mümkündür. Bu binyılcı, tarihsici Katolisizmin Jakobenizm, totaliteryenizm ve faşizm ile bağlantıları vardır.

Ayrıca Fransız Devrimi kadar Rus Devrimi ve Nasyonal Sosyalizm de Aydınlanma düşüncesinden etkilenmiştir.¹² Aydınlanmaya dayalı rasyonel, mükemmel bir toplum inşa etme çabası radikallik ve fanatizmle sonuçlanmış, binyılcılık ve ütopyacılık fikri özellikle yirminci yüzyılda iflas etmiştir. Jakobenler, radikaller ve fanatikler tarihin kanlı sayfalarındaki unutulmaz yerlerini almışlardır.

Frankfurt Okulu'nun önde gelen isimlerinden Adorno gibi düşünürler Nazizmden irrasyonelizmi sorumlu tutsalar da, Nasyonal Sosyalizm'in irrasyonelizmi ve fanatizmi "rasyonel endüstriyalizm"ın sonucudur. Modern teknolojinin araçsallığı ve modern çağda insanın insan ve doğa üzerinde tahakküm kurma isteği ve rasyonel bir yok etme programı olmaksızın Holocaust gerçekleşemezdi. Fakat hiç kuşkusuz "rasyonalistik delilik artık rasyonelleşmiş irrasyonelitedir."(Berdyayev, 2012; 261) "Rasyonelleşmiş irrasyonelite" olarak fanatizmin "insan"la bağı kopmuştur:

Fanatizm hakikati kavrama yeteneksizliği dolayısıyla bir tür delilik türüdür... Fanatik somut insanları görmez, onlarla ilgilenmez; o yalnızca fikri/ideayı görür ve yalnızca fikirle ilgilenir. Kendisini bütünüyle Tanrı fikrine adamıştır; fakat yaşayan Tanrıyı temaşa etme/tefekkür etme yetisini hemen hemen bütünüyle kaybetmiştir (Ibid; 213, 214).

Yukarıdaki satırlar aynı zamanda hümanizmin bir eleştirisidir. İnsanı Tanrı konumuna yükselterek ve soyut insanlık fikrine vurgusuyla hümanizm binyılcılık, bilim, teknoloji ve rasyonalizm ile bütünleşmiş ve bu birliktelikten tarihin kanlı kıyımları ortaya çıkmıştır. Bilinçli, rasyonel, sorumluluğu ortadan kaldıran, acımasız, insana rağmen insanlık için...

Bazı düşünürler bu kıyımlardan bazen tek başına ütopyacılığı sorumlu tutsa da, aslında yalnızca ütopyacılık bütün bunlara yol açamazdı. Ütopyacılık eski, fakat modern rasyonalizm, endüstriyalizm, modern teknoloji ve seküler binyılcılığın biraraya gelişi yeni bir fenomendir.¹³

¹² "Rousseau'nun Fransız Devrimi liderlerinin en korkuncu ve en sevdiği politik aracı giyotin olan Maximilien Robespierre'in felsefi idolü oluşu tesadüf değildir... Ütopyacılar içten içe dindardır, dolayısıyla Rousseau'nun sadece Robespierre'e değil, Lenin ile Pol-Pot'a da ilham kaynağı olması hiç şaşırtıcı değil." Bakınız, Bloom, Philipp, *Cadı Kazanı: Avrupa Aydınlanmasının Unutulmuş Radikalizmi*, çev. Faruk Akkuş, Sel Yayıncılık, İstanbul, s. 17, 18.

¹³ Rasyonel endüstriyalizm için Bauman'ın görüşlerine ve modern teknoloji eleştirisi için Heidegger'le ilgili şu harikulade çalışmaya bakılabilir: Zimmerman, Michale E., Heidegger/Moderniteyle Hesaplaşma/Teknoloji, Politika ve Sanat, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011. Ütopya, rasyonalizm ve modern

Sonuç

Elinizdeki metinde öncelikle devrimin ne’liği sorununu ele almaya çalıştık. Devrimin ne’liğine ilişkin tartışma aynı zamanda tarihin nasıl okunduğuna dair bir tartışmadır. Tarihte mutlak anlamda “ilerleme”, “kırılma” ya da “süreklilik”ten bahsedilemeyeceğini vurguladık. Buradan yola çıkarak devrimin bir iyiye gidişat ya da mutlak bir kırılma olarak görülemeyeceğini ortaya koymaya çalıştık.

İlerlemeye dayalı devrim anlayışı/fikri bir illüzyondur. Çünkü tek boyutlu bir tarih okumasının ürünüdür. Ayrıca devrimin beraberinde getirdiği bir muhtemel karşı-devrim, şiddet, terör ve korku dönemi yeryüzü cenneti kurmaya çalışanların üzerinde düşünmesi gereken konular olarak olanca problematikliğini korumaktadır.

Elinizdeki metinde aynı zamanda tarihsici Katolisizm, seküler binyılcılık, devrim ve totaliteryenizm ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Devrimin muhtemel sonucu totaliteryenizmin köklerine tarihsici Katolisizmde rastlamak mümkündür. Elbette bu totaliteryenizme dair görüşlerden yalnızca biridir.

Ütopycılık, rasyonalizm, hümanizm ve modern teknik veyahut daha yerinde bir ifadeyle modern teknolojinin evliliğinden insanın tarihi belirlediğine dair yanılığısı ve her şeye hükmetme arzusu doğmuştur. İnsanın evrenin merkezi olduğunu varsayan hümanizm, rasyonalizm, modern teknoloji ve ütopycılığısı arkasına alan devrim fikrinde ısrar edenler farklı tarih yorumlarını yok saymış, daima daha iyi bir “geleceğesi” doğru ilerleyen bir tarih anlayışına saplanıp kalmışlardır.

Bu metinde ele aldığımız tarihsiciliğesi göre tarihin bir özü vardır ve bu özü zaman içinde serimler; Hegel’in Geist’ı gibi. Tarihsiciler tarihe bir amaç yüklerler ve devrimin kaçınılmazlığı bu amaçla ilgilidir. Mesela sınıf çatışması sınıfsız bir toplumla sonuçlanacaktır. Burada son olarak vurgulamak istediğimiz husus şudur: Din tarihsici olabilir, fakat Katolik Kilisesi’nin yeryüzü cenneti kurma hayali fiyaskoyla, kan ve irinle ve totaliter bir toplum yapısıyla sonuçlanmıştır; dinden etkilenen modern bazı ideolojilerin tarihsiciliğesi de. Fakat şunu unutmamak gerekir: İdeolojiler din değildir; din olmadıklarını ileri sürerler, fakat çoğusu zaman din gibi işlerler...

teknolojinin birlikteliğinin sonuçları için ayrıca şu kitaba bakılabilir: Tüysüz, Zekeriya, *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, Liberte Yayınları, Ankara, 2009.

KAYNAKÇA

- Arendt Hannah (2012), *Devrim Üzerine/Seçme Eserler 7*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berdyayev Nicolai (2012), *İnsanın Yazgısı: Yasa Etiği, Kurtuluş Etiği, Yaratıcılık/Özgürlük Etiği*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Blechman Max (1999), “Erken Alman Romantizminin Devrimci Düşü,” ed. Max Blechman, *Devrimci Romantizm*, çev. Bilal Çölgeçen, Versus Kitap, İstanbul, 11-47.
- Bloom Philipp (2010), *Cadı Kazanı: Avrupa Aydınlanmasının Unutulmuş Radikalizmi*, çev. Faruk Akkuş, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Ceylan Ayşe Y (2007), “Edmund Burke’ün ‘Muhafazakar’ Düşüncesinde ‘İyi Devrim’ ‘Kötü Devrim’ Ayrımı,” *Muhafazakar Düşünce*, Devrim I, Sayı: 11, Ankara: 23-44.
- Özlem Doğan, *Felsefi Hermeneutiğe Geçiş Yolu Olarak Tarihselcilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 19.03.1999 tarihli konferans metni.
- Figes Orlando (2011), *Karanlıkta Fısıldaşanlar: Stalin Rusya’sında Özel Yaşam*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Himmelfarb Gertrude (2004), *The Roads to Modernity: The British, French and American Enlightenments*, Vintage Books, London.
- Janoski Thomas vd. (2010), *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Ajdan Küçükçiftçi, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kuhn Thomas S. (2003), *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Neiman Susan (2016), *Ahlaki Açıklık: Yetişkin İdealistler İçin Bir Kılavuz*, çev. Nagehan Tokdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Okutan Cevat, *Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Shapin Steven (2016), *Bilimsel Devrim*, çev. Ayşegül Yurdaçalış, İzdüşüm Yayınları, İstanbul.
- Traverso Enzo (2013), *Savaş Alanı Olarak Tarih: Yirminci Yüzyılın Zorbalıklarını Yorumlamak*, çev. Osman S. Binatlı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tüysüz Zekeriya (2009), *Siyaset Teorisinde Mükemmeliyetçilik*, Liberte Yayınları, Ankara.

- Versluis Arthur (2014), *Yeni Engizisyonlar:Heretik Avı ve Modern Totaliteryenizmin Entelektüel Kökleri*, çev. Mihriban Şenses, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Zimmerman Michael E. (2011), *Heidegger/Moderniteyle Hesaplaşma: Teknoloji, Politika, Sanat*, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.